

Dârülmülk Konya

TARİH, KÜLTÜR, SANAT VE MEDENİYET
2025/9

Son Selçuklu Vezirlerinden Sâhib Ata Fahreddin Ali

KONYA
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ

Dârülmülk Konya

KONYA BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ
ADINA SAHİBİ
Uğur İbrahim Altay

YAYIN KURULU
Ahmet Emre Bilgili
Azmi Özcan
Bekir Şahin
Beşir Ayvazoğlu
Coşkun Yılmaz
Erhan Afyoncu
Hilmi Şenalp
Mahmut Erol Kılıç
Mustafa Fayda
Özkul Eren
Şükrü Koyuncu

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Coşkun Yılmaz

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Ahmet Çalışır

SAYI EDİTÖRÜ
Bekir Şahin

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Sinan M. Filibe

SANAT YÖNETMENİ
Özkul Eren

GRAFİK TASARIM ve UYGULAMA
Bülent Avnamak

KAPAK FOTOĞRAFI
Zekeriya Şimşir

İNTERNET ADRESİ
www.darulmulkdergi.com.tr

2025-9

BASKI

Seçil Ofset

100. Yıl Matbaacılar Sitesi 4. Cadde No: 77
Bağcılar-İstanbul

www.secilofset.com • Sertifika No: 44903

İLETİŞİM

Konya Büyükşehir Belediyesi

Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı

Mevlana Kültür Merkezi Çimenlik Mahallesi

Aslanlı Kışla Caddesi No: 8 Karatay/KONYA

Tel: 444 55 42

web: www.konya.bel.tr • darülmülk@konya.bel.tr

MERHABA...

İnsan, hatırlayan bir varlıktır; bu hatırlayış ise sadece hafızanın bir çağrısı değil, köklerine yönelen derin ve anlamlı bir arayıştır. Geçmişle bugün arasında kutsal bir köprü kuran bu yürüyüş, zamanın gerisinde kalanı bugüne taşımak, medeniyetin ruhunu diri tutmak ve şehre sinmiş engin bir hafızayı yeniden solumak demektir. Dârülmülk'ün dokuzuncu sayısı da işte böyle bir hatırlayışın ürünü olarak, Anadolu Selçuklu coğrafyasına şehircilik, sanat ve vakıf kültürüyle damgasını vurmuş büyük bir şahsiyet olan Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin izini sürmek üzere hazırlandı. Her bir taşı anlamla yoğrulmuş, her satırı medeniyetin nağmelerini taşıyan bu zengin belleği birlikte keşfetmeye davet ediyoruz.

Sâhib Ata, sadece bir Selçuklu veziri değil; aynı zamanda bir şehir inşa edicisi, sanat hamisi, ilim ve vakıf destekçisidir. Konya başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde inşa ettirdiği yapılar, tesis ettiği vakıflar ve sunduğu entelektüel katkılarla bugün hâlâ Konya'nın ruhunu mayalayan kurucu şahsiyetlerden biri olarak anılmaktadır. Onun adıyla özdeşleşmiş camiler, hankahlar, medreseler, hamamlar, hanlar ve su yapıları; yalnızca taş ve harçtan değil, aynı zamanda düşünce, ruh ve anlamdan örülmüş kültürel hafızanın mimarî tezahürleri olarak yaşamaya devam etmektedir.

Bu özel sayımızda Sâhib Ata'nın çok yönlü kimliği disiplinlerarası bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Kaleme alınan her bir yazı; onun siyasî etkinliğinden diplomatik dengeleri gözeten yöneticiliğine, şehircilik vizyonundan sanat anlayışına, kitabelerden çinilere, mahalle dokusundan vakıf sistemine kadar geniş bir perspektifte derinlemesine değerlendirmeler sunmaktadır. Sâhib Ata, yalnızca tarihî bir şahsiyet olarak değil; bugünün şehir hayatında ve kültürel bilinç

ANADOLU'NUN "EBU'L-HAYRAT" I SÂHİB ATA'NIN YAPILARI VE SARAYI

MEHMET ALİ HACI GÖKMEN – ALPTEKİN YAVAŞ

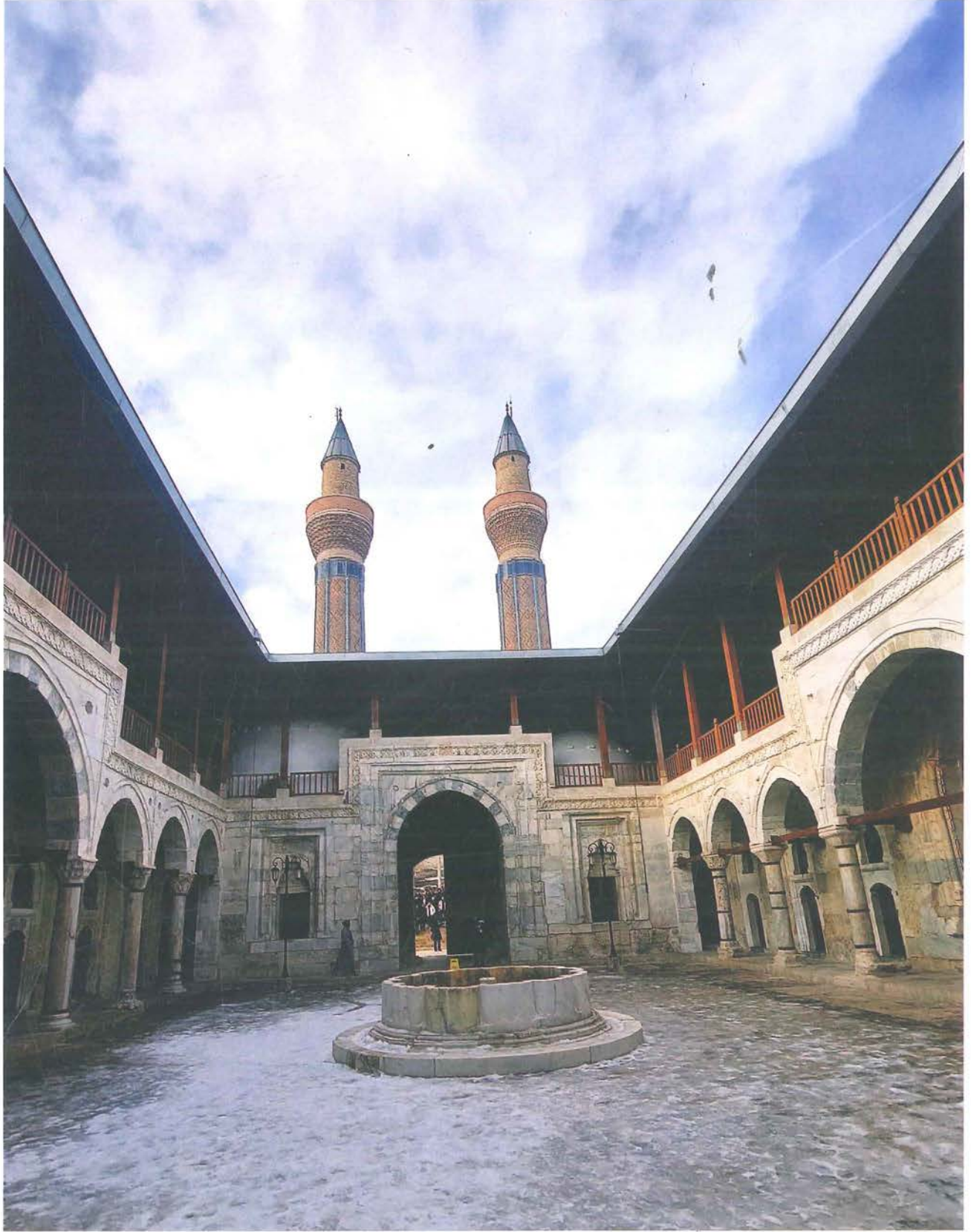
Anadolu'nun Selçuklu yılları, bir yandan Haçlı savaşı ve Moğol istilası gibi büyük felaketlerin gerçekleştiği yıllardır. Buna karşın Moğol istilasının önünden kaçan Orta Doğunun en yetenekli sanatçılarından eliyle "Selçuklu Rönesansı" denilebilecek zengin bir sanat ve kültür ortamının teşekkül etmesini sağlamışlardır. Saray sanatının başlıca hamisiydi ama merkezi idarenin zayıfladığı 13. yy.'ın ikinci yarısından sonra mimarlık faaliyetlerinin baniliği yükünü kudretli vezirler yüklenmiştir. Sâhib Ata, baniliğini üstlendiği mevcut on yedi yapının dışında günümüze ulaşamayan, ancak varlığını kaynaklardan öğrenebildiğimiz diğer on üç yapıyla, Anadolu Selçuklu vezir veya emirleri içinde en fazla eser bırakan kişidir ve bu anlamda "*Ebu'l-Hayrat* (Hayırların Babası)" unvanını da hak etmektedir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nin en uzun siyasi kariyerine sahip olan Sâhib Ata, aynı zamanda dönemin en görkemli yapılarının da banisidir.

Sâhib Ata'nın, Anadolu Selçuklu Sultanları, Moğollar ve sosyal hayatın yönlendiricisi din adamlarıyla olan ilişkisi, bu Ortaçağ banisinin mimarlık faaliyetlerinin anlaşılması açısından çok önemlidir.

Sâhib Ata Fahreddîn Ali, Anadolu Selçuklu Devleti'nin gelişme devresinde çocukluk,

en parlak dönemi olan I. Alâeddin Keykubat zamanında ise gençlik yıllarını geçirmiştir. Devletin gerileme ve çöküş dönemine, emir-i dâd ve vezirlik görevleri sırasında tanıklık etmiştir. Onun hayatı, Anadolu Selçuklu devletinin kargaşa dolu yıllarının öyküsü gibidir. Ancak bunu bütünüyle yazabilmek, devrin yazılı kaynakların suskunluğu nedeniyle zorluklarla doludur. Sâhib Ata" ve "Hoca" lakaplarıyla tanınan Fahrettin Ali'nin nerede ve ne zaman doğduğuna dair bir bilgi mevcut değildir. Tarihi kaynaklardan ve vakfiyesinden Konyalı olduğu anlaşılan Fahreddîn Ali'nin kitabelerinden ve yine vakfiyesinden babasının adının Hüseyin, dedesinin isminin ise El-Hac Ebû Bekir olduğunu tespit edebilmekteyiz. Ancak, tarihî kaynaklarda, bu iki şahsa ait herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. O. Turan, herhangi bir kaynak göstermeksizin, Fahreddîn Ali'nin Konyalı eski bir aileden geldiğini belirtir.

Fahreddîn Ali'nin, Emir-i Dâd (Adliye Bakanı) olana kadar yaptıklarıyla ilgili tarihi kaynaklarda bilgi yoktur. Fahreddîn Ali'den tarihi kaynaklarda ilk kez, Emir-i Dâd olarak bahsedilir. Fahreddîn Ali, 14 Haziran 1249 yılında II. İzzeddin Keykavus ile IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın saltanat

Sivas Gök Medrese

mücadeleleri dolayısıyla Aksaray Sultan Hanı yakınlarında yaptıkları savaş sırasında Emir-i Dâd görevindedir. Fahreddin Ali'yi Emir-i Dâd görevinden sonra Saltanat Naibi olarak görürüz. Fahreddin Ali, H. 657/M.1258-59'da, II. İzzeddin Keykavus'un Hülagu Han'ın yanında savaşa katılmak üzere Bağdat'a gitmesi sırasında, Emir-i Dâd'lıktan Saltanat Naibliği'ne getirilir.

Fahreddin Ali'nin Saltanat Naibliği'nde uzun süre kalmadığı, bir-iki yıl sonra vezir olduğu anlaşılmaktadır. II. Keykavus ile kardeşi IV. Kılıçarslan'ın ülkeyi beraber yönettiği bu dönemde, II. Keykavus, Şemseddin Tuğraî'nin öldürülmesinden sonra kendi vezirliğine Fahreddin Ali'yi getirir. Nitekim Fahreddin Ali'nin Akşehir'de medresesinin karşısına yaptırdığı, bugün sadece kitabesi kalabilmiş olan 1260/61 tarihli hanikâhın kitabesinde de bu ünvan ile anılır. Bu tarihten bir yıl sonra (1261), Fahreddin Ali ülkenin genel veziridir. 1271-72 yılına kadar ülkenin en kudretli iki isminden biri olarak görevini sürdüren Fahreddin Ali, bu tarihte görevinden azledilir. Bir iki yıl sonra Pervane Süleyman'ın bir komplusuyla Moğol Kağanı tarafından görevden alınarak Çorum'daki Osmancık kalesine hapsedilir. Fahreddin Ali 1271-74 yılları arasında Konya'daki evinde kalmış bu sırada emlak ve vakıflarının düzenlenmesi işleriyle meşgul olmuştur. 1276 yılında, Elbistan yakınlarında gerçekleşen savaşta Memlük Sultanı Baybars, Moğol-Selçuk ordusunu yenmiş; Baybars, Kayseri'ye girip adına hutbe okutmuştur. Bu savaşta Moğollar yanında yer alan Selçuklu Sultanı ve Vezir Fahreddin Ali, Pervane Muinüddin Süleyman ile birlikte Tokat'a kaçarak Moğol Kağanı'nın gelmesini beklemiştir. Moğolların bütün Anadolu'yu

tekrar yakıp yıkmasına neden olacak bu olayda, Baybars'ın yanında seyahat eden tarihçisi Kadı İbn Abdi'z-Zahir, önemli bir bilgi vermektedir ki bu Fahreddin Ali'nin zenginliğini ortaya koymasından dikkat çekicidir. Kadı, okuma yazma bilmediğini söylediği Fahreddin Ali'nin, Kayseri'deki medresesinde (Sâhibiye Medresesi) yer alan otak ve çadırlara, en büyük hükümdarların dahi sahip olamayacağını; onun kendisine ait ikdalarından başka, günlük gelirlerinin 7000 sultanî dirhem olduğunu ve her zaman arkasında 200 kölesinin beklediğini belirtir. Pervane Muinüddin Süleyman öldürülür. Onun ölümünün ardından Fahreddin Ali, adeta tek adam olarak yıkılan devleti ayakta tutmaya çalışır. 1277 yılında ortaya çıkan Karamanlı-Cimri isyanı sırasında, Moğol Kağanı yanında bulunan Fahreddin Ali, Afyon'dan gelerek Konya'yı savunan iki oğlunu bu savaş sırasında kaybeder. İki oğlu da Konya'daki Sâhib Ata Türbesi'ne defnedilir. Oğullarının ölümü sonrası yaptırdığı anlaşılan türbe 1283 yılında yenilenmiştir.

Moğolların ağır mali tahakkümü altında ezilen Selçuk devletini neredeyse tek başına yöneten Fahreddin Ali, vergilerin artması ve hazinenin bunu karşılayamayacak durumda olmasından ötürü, söz konusu vergilerin bir kısmını kendi hazinesinden ödemek zorunda kalır. Geyhatu'nun 1285 yılında Erzincan'ı yaylak ve kışlak olarak kullanmak isteği için gerekli para ve erzak teminini sadece Fahreddin Ali üstlenir, diğer divan üyelerinden hiçbiri ona bu para temininde yardım etmez. Yaklaşık 35 yıl, tüm divan kararlarını neredeyse tek başına alan ve imzalayan Fahreddin Ali'nin bu siyasi ve ekonomik gücü, diğer yöneticiler arasında

bir düşmanlık ve kıskançlık oluşturur. Tarihi kaynaklar Fahreddin Ali bu yıllarda çok fazla para ve mal kaybından bahseder. Örneğin, sadece tek sefer için Karahisar'dan 400.000 dirhemi Moğollara vermek zorunda kalır. 1288 yılında Moğolların malî baskıları sebebiyle, Fahreddin Ali ile Moğolların Anadolu'daki işlerini yürüten Mücirüddin Emir-Şah'ın araları açar. Moğollar, bunun üzerine Fahreddin Ali'yi azleder, yerine Fahreddin Kazvini'yi vezir getirirler. Bu siyasi gelişmelerin tesirinin yanı sıra ağır şekilde hasta da olan yaşlı vezir, ömrünün son yıllarını geçirdiği Akşehir'in Nadir Köyü'nde 25 Şubat 1288'da ölür. Fahreddin Ali'yi Anadolu Selçuklu vezirlerinin en zengini olarak belirtir. Gerçekten de Fahreddin Ali'den bahseden tarihi kaynaklar, onun zenginliği konusunda hemfikirdir. Bilindiği gibi onun yaptırdığı ilk eser 1246 tarihli İshaklı Han'dır. Selçuklu dönemi hanlarının banilerine bakıldığında, bunların sultan veya vezir, atabey, pervane gibi üst düzey saray görevlilerinden oluştuğu görülür. Fahreddin Ali, bu hanı yaptırdığında Emir-i Dâd'dır. Böylesi bir prestij yapısını yaptıracak kadar büyük maddi birikime, henüz devlet kademesinin ilk basamağında ulaşmış olması, Fahreddin Ali'nin devlet yönetiminden önce de hatırı sayılır bir zenginliğe sahip olduğunu gösterir. Devlet kademesinde yükseldikçe zenginliğinin de arttığı açıktır. Nitekim onun son yaptırdığı eser Sivas Gök Medrese, maddi imkânı ile eş değer bir görkeme sahiptir. Selçuklu devrinde *Karahisar-ı Sâhib* şeklinde bilinen şehir ve çevresi, Fahreddin Ali ve oğullarının yıllarca yönetiminde kalmış, bölgenin tüm vergileri de vezirin hazinesine akmış, vezirin zenginliğini besleyen en önemli kaynaklardan biri olmuştur.

Tarihi kaynaklar, Fahreddin Ali'nin hayır müesseselerinin çokluğu konusunda aynı düşünceyi paylaşır. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden ve büyük bir kısmı günümüze ulaşamayan, cami, medrese, hânîkah, türbe, han, hamam, çeşme, kaplıca, buzhane gibi çeşitli yapılar ve onların vakıfları, Fahreddin Ali'nin, Selçuklu sanat ve kültür ortamına damgasını vurmuş bânilerden biri olduğunu gösterir. Yukarıda bahsedildiği gibi, 1271-1274 yıllarında vezirlik görevinden azledildiği günleri hayır eserlerinin tamiri, vakıf ve emlakının vakfiye işleri ile geçiren Fahreddin Ali, bu konuya çok önem verir. Vezirlikten azledilip hapsedildiği günlerde oğlu Nusreddin, Abaka Handan babasının hapisten çıkarılması ve mallarıyla emlakına zarar gelmeyeceğine dair güvence alır.

İslam hukukuna göre, vakıf kurumu içine alınan mallar ve gayrimenkuller, vergiden ve müsadere'den muafiyet kazanıyordu. Fahreddin Ali de, azledildiği yıllarda mallarını vakfının içine katarak, maddi gücünü güvence altına almış oluyordu.

Sâhib Ata'nın devrin filozof ve münevverleriyle sıkı ilişkileri vardı. Ariflerin Menkıbeleri'nde, Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin Mevlana Celaleddin Rumî'nin özel sohbetlerinde sıklıkla bulunduğu belirtilir. Ancak, burada yer alan ifadelerin bazıları Mevlana ile Fahreddin Ali'nin ilişkilerinin, devrin diğer önemli şahsiyetleri -örneğin Pervane Müiniddin Süleyman- kadar iyi olmadığını gösterir.

Afyon-İshaklı kazasındaki Hanı (1249) ve Akşehir'deki Medresesi (1250), XIV. yüzyılın ilk başlarına kadar küçük bir derebeylik olarak varlığını sürdürecektir. Sâhib Ata ve oğulları hâkimiyetinin bölgedeki

ilk yatırımdır. Bu hâkimiyet, bugünkü Afyon'un, geçen yüzyılın başlarına kadar *Karabisar-ı Sâhib* olarak anılmasına neden olmuştur. Ünlü vezirin ömrünün son günlerini de Akşehir'le İshaklı arasındaki Nadir Köyü'nde tamamlamış olması, bu bölgenin kendisi ve ailesi için önemini ortaya koyar.

Sâhib Ata yapılarının kronolojik bir sırayla coğrafi dağılımına bakıldığında, batıdan doğuya doğru bir seyir izlediği ortaya çıkar. Tarih olarak Afyon ve Akşehir'deki iki yapısını, Konya'daki eserleri izler. Konya-Larende Kapısı karşısındaki Camii, 1258 tarihlidir ve zaman içinde eklenen diğer

binalarla, burada bir külliye teşekkül etmiştir. Sâhib Ata'nın Kayseri ve Sivas'taki mimari yatırımları, ülkenin tamamen Moğol egemenliği altına girdiği yıllara rastlar. Bu durum, Moğol tahakkümü sonrası Sivas, Erzurum gibi şehirlerde kamusal binaların diğer şehirlerdekine nazaran daha fazla sayıda olmasıyla paralel bir gelişmedir.

Sâhib Ata'nın 1249'dan ölümü olan 1288 yılına kadar süren 39 yıllık devlet göreviyle, bani olarak sürdürdüğü mimari faaliyetler arasında ilgi çekici bir yakınlık vardır. Ünlü vezirin siyasi kariyeri sırasında getirildiği makamların veya verilen unvanlarının, inşa ettirdiği binaların kitabelerinde

İshaklı Han

Sivas Gök Medrese

veya vakfiyelerde bilinçli bir şekilde zikredildiği görülür. Kronolojik olarak siyasi basamaklarda yükselişiyle, inşa ettirdiği binaların büyüklüğü veya zenginliği arasında doğrusal bir ilişki izlenir. Daha da önemlisi, siyasi kariyerinin her basamağıyla aynı tarihlere denk gelen bir binasının olması dikkat çekicidir. Ancak ünlü vezirin tüm binalarının günümüze ulaşamaması dışında, mevcut bazı binalarının da kitabe veya vakfiyelerinin bulunmaması, bu iddiayı sağlıklı bir şekilde değerlendirmemize engel teşkil eder. Ünlü vezirin uzun siyasi kariyeri sırasında getirildiği makam veya verilen unvanların, baniliğini üstlendiği binaların kitabe ve vakfiyelerinde bilinçli bir şekilde yer zikredildiği tespit edilir. Sâhib Ata'nın, siyasi kariyerinin her basamağıyla aynı tarihlere denk gelen bir binasının olması dikkat çekicidir.

Sâhib Ata'nın ilk eseri olan İshaklı Han'ın kitabesinde baninin siyasi unvanına ait bir ibare görülmez. Hanın ahır ve avlu taç kapılarında yer alan her iki kapısındaki kitabede, bani için "*abd el-acz* (aciz kul)" ifadesi kullanılır. Sâhib Ata'nın ilk görevini Emir-i Dâd (Adliye Bakanı) olarak yaptığı, ancak bu göreve be zaman getirildiği bilinmemektedir. Moğol Hanı Güyük'ün tahta çıkış törenine bir önceki Emir-i Dâd Nusret'in yerine temsilci olarak gönderilmesine bakılırsa bu tarihte göreve getirilmişti. Bu görevlendirmenin, 1250 Nisan/Mayıs aylarından önce yapılmış olmalı Zira bu tarihe ait Akşehir'deki medresesinin kitabesinde Sâhib Ata'nın bu yeni görevine ait unvanları yazılıdır.

Anadolu Selçuklu Devleti, 1249-1254 yılları arasında II. Keykavus, IV. Rükneddin

Kılıçarslan ve II. Alâeddin Keykubat'ın ortak hükümetiyle yönetiliyordu. Sâhib Ata'nın söz konusu iki binasının kitabesinde, ülkenin batı bölümüne hükmeden II. Keykavus'un ismi görülür. Sâhib Ata'nın bir sonraki görevi 1258-1259'de Hülagu'nun Bağdat seferine iştirak ettiği sırada getirildiği Saltanat Naib'liğidir. Bu tarihten kısa bir süre önce tamamlattığı Konya'daki camisinde yine "*abd el-acz* (aciz kul)" ifadesi vardır. Fahreddin Ali'nin Saltanat Naibliği görevinde uzun süre kalmaz, bir-iki yıl sonra vezirdir. II. Keykavus ile kardeşi IV. Kılıçarslan'ın ülkeyi beraber yönettiği bu dönemde, II. Keykavus, Şemseddin Tuğraî'nin öldürülmesinden sonra kendi vezirliğine Fahreddin Ali'yi getirir. Nitekim Sâhib Ata, Akşehir'de medresesinin karşısına yaptırdığı, bugün sadece kitabesi kalabilmiş olan 1260/61 tarihli hânkahın kitabesinde bu unvan ile anılır. Bu tarihten bir yıl sonra Pervane Muinüddin Süleyman ve Moğol beyleri ile işbirliği yaparak, veziri olduğu II. Keykavus'un tahttan uzaklaştırılmasını sağlayan Sâhib Ata, artık ülkenin doğu yarısının değil tamamının hükümdarı olan IV. Kılıçarslan'ın veziridir. Kitabesi bulunmayan Konya'daki medresesinin, 1262 Temmuz tarihli vakfiyesinde Sâhib Ata, "*doğu ve batı vezirlerinin bâkimi*" şeklinde anılır ki, bizce bu ifade, anılan olayın neticesinde getirildiği yeni görevine atıf yapar. Ünlü vezir, Kayseri'deki medrese (1267) ve Çeşmesi (1266) ile Iğın'daki Kaplıcasının (1267) kitabelerinde, daha önce olmayan bir ifadeyle anılır. Vezirliğinin üzerinden altı yıl geçen Hüseyin oğlu Ali'den, bu üç eserde "*Sâhib*" olarak bahsedilir. 1261 yılına ait Akşehir'deki hânkahında vezirlik unvanından bahsedilen

ünlü bani, 1266 yılından itibaren daha itibarlı bir unvan olduğu anlaşılan “*Sâhibü'l Âzam*” şeklinde anılır. 1266'da, IV. Kılıçarslan Moğollar tarafından öldürülmüştü. Onun yerine, III. Gıyaseddin Keyhüsrev tahta çıkarılır. Fahreddin Ali, 1266 yılında gerçekleşen bu olaydan sonra, çocuk yaştaki III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta çıkarılmasında birincil rol oynar, Sâhib Ata, 1269/70 tarihli Konya'daki hânkahının kitabesinde, *abd el-acz* (aciz kul)” ifadesiyle anılır. Bu binada, tıpkı külliye'nin diğer eseri olan camide olduğu gibi, baninin ne vezirliğinden ne de Sâhibliği'nden bahsedilir. Sâhib Ata'nın son yapısı olan Sivas'taki medresede ise büyük vezir *Sâhib* unvanından başka o güne kadar yaptırdığı hayır eserlerinin bir karşılığı olarak “*Ebu'l Hayrat (hayırlar babası)*” olarak anıldığı yapıdır. Sâhib Ata'ya 1277 yılında vukû bulan Cimri hadisesi sebebiyle, Moğol Hanı Abaka tarafından “*Niyabet-i Hazret*” makamının yanı sıra, “*Kavamü'l Mülk*” unvanı da verilmiştir. Bu hadise sırasında Sâhib Ata ölen oğulları ve daha sonra kendisinin de defnedileceği türbesini 1283 yılında *tecdit* (yenileme) eder. Türbenin ne zaman inşa edildiği bilinmiyor. Buna karşın, külliye'nin gerek -kaybolan- vakfiyesinin 1278 tarihli olması, gerekse oğullarının 1277 yılında ölmesi, külliye'nin son binası olan türbenin bu tarihler arasında inşa edildiğini gösterir.

Sâhib Ata'nın yapıları, Ortaçağ şehirleri içinde, çok önemli ve işlek bir konuma sahip olup, İshaklı Han ve Ilgın Kaplıcası gibi şehir dışında yer alanları ise önemli şehirlerarası yol güzergâhında bulunuyordu. Sâhib Ata'nın ilk eseri olan Han (1249), Konya- Afyon yolu üzerindedir. Sâhib Ata'nın Akşehir'deki (Taş) Medresesi,

kasabayı, Nadir Köyüne oradan da İshaklıya bağlayan ana yolun, Ilgın'daki Kaplıcası ise Ortaçağ döneminde Akşehir'i Konya'ya bağlayan yol hattında yer almaktaydı. Bu yol hattında, Sâhib Ata'nın Hanı dışında, Akşehir'deki Külliyesi ve Ilgın'daki Kaplıcasının olması, baninin hem Afyon ve Akşehir çevresindeki yatırımlarını belirlemekte, hem de belirli bir yol güzergâhını dikkate alarak bir bina inşa ettirdiğini gösterir.

Sâhib Ata yapıları, çevresindeki yerleşimlerin gelişmesine katkı sağlamıştır. Örneğin Han, bugünkü Afyon-İshaklı'nın gelişimde birincil rol oynamış, kasaba, hanın çevresinde gelişmiştir. Konya-Ilgın'daki Kaplıca ise Selçuklu döneminde Mevlana gibi önemli şahsiyetlerinin de şifa bulmak için geldiği kasabanın o yıllardaki en önemli sağlık tesisiydi.

Ünlü vezirin şehir içindeki yapıları kale kapıları yakınında bulunuyordu. Selçuklu başkenti Konya'daki üç külliyesinden biri Larende Kapısı, diğeri Çeşme Kapısı karşısında bulunmakta olup, Dârü'l-Hadis ve Mescitten oluşan üçüncü külliyesi ise Sultan Kapısı yolundaydı. Cami, Medrese, Türbe, Hankâh ve Hamam'dan teşekkül eden Larende Kapısı karşısındaki külliye 1258-1283 yılları arasında tamamlanmıştır. Külliye'ye dâhil yapılar, aynı mahalle çevresinde yer almakta olup, daha sonraki tarihlerde burada “*Hoca Sâhib*” isminde bir mahallenin teşekkülüne de sebebiyet vermiştir. Hankâhın, ön cephesinde yer alan nişler, aslı halinde dükkân olarak kullanılıyordu ve bu haliyle külliye, ticari, dini ve sağlık hizmeti veren yapılarıyla Larende Kapısı ve civarının en önemli

sosyal-kültürel merkezi, aynı zamanda sur dışı yerleşmenin Konya'daki en çarpıcı örneklerinden biridir. Ünlü vezirin medrese ve mescitten oluşan imareti ise (İnce Minareli) Alâeddin Tepesinin batısındadır. Ortaçağ'da Konya Kalesinin batı yönündeki kapılarından, Çeşme Kapısı yakınlarındaki diğer Sâhib Ata Külliyesi ise Dârü'l-Huffâz, Mescid ve Çeşme'den oluşur. Sâhib Ata'nın bu çevrede yer alan ancak günümüze ulaşamayan çeşmeleri, kalenin bu yöndeki kapısının bu isimle anılmasına neden olmuştur. Mevcut izler, Sâhib Ata'nın Akşehir'deki külliyesinin de şehrin Ortaçağ'da önemli bir noktasında bulunduğunu gösterir. Nitekim külliyenin medresesi yakınlarında yapılan inşaat hafriyatlarında, sur kalıntılarına rastlanmıştır. H. Eldem ve Ahmed Nazif'in geçen yüzyılın başlarına ait sunduğu bilgilere bakılırsa Kayseri'deki Sâhib Ata Külliyesinin mescit ve medresesi karşılıklı yer alıyorlardı ve arasından yol geçiyordu. Medresenin ön cephesi, Ortaçağ Kayseri'sinde, At Meydanı olarak bilinen alana bakıyordu. Ayrıca Odun Pazarı veya Meydan denilen kalenin kuzeydoğu kapısı da binanın hemen güneybatısındaydı. Bu durum külliyenin, şehir meydanının ve önemli ticari merkezlerden birinin yakınında yer aldığını gösterir. Sâhib Ata'nın Kayseri'deki külliyesi, şehrin kuzey bölümünde Moğol istilasından sonra inşa edilen ilk yapılardan biridir ve burada halen medreseyle aynı isimle anılan bir mahallenin teşekkülünü sağlamıştır. Vezir Sâhib Ata'nın

Sivas Gök Medrese

Taş Eserler Müzesi

yaptırdığı Sivas'taki külliyesi, vakfiyesindeki ifadeye göre dış surun güney yöndeki kapılarından birinin karşısındaydı. Bu duruma göre, şehre güney yönden (Kayseri) gelen kervanların ilk göreceği bina, bu medresedir. Ortaçağ Sivas'ının ticaret hayatı, Ulu Cami ve çevresinden, güneye Sâhib Ata (Gök) Medrese ve çevresine yayılmıştı. Bu alanın, XV. yüzyıl belgelerinde "*Medrese-i Sâhib Maballesî*" ismiyle anılıyor olması, Sâhib Ata külliyesinin burada yeni bir yerleşimin gelişimine sebebiyet verdiğini gösterir.

Sâhib Ata yapıları, biçim ve tasarım açısından bazı farklılıklar taşır. İlk iki yapısı olan İshaklı'daki Han (1249) ve Akşehir'deki

(Taş) Medresenin (1250) portallerinin, aynı elden çıkmış denilebilecek kadar birbirine benzediği görülür. Ünlü vezirin daha sonraki iki binası olan Konya'daki (Sâhib Ata) Camii (1258) ve (İnce Minareli) Medrese (1261-1262) ise özellikle portal tasarımındaki yeniliklerle öne çıkar. Kölük bin Abdullah'ın bu iki yapısı, hem portal süslemesi, hem de çifte minare gibi uygulamaların Anadolu'daki ilk örnekleridir. Bu iki yapıdaki yeniliklere, tarih olarak daha sonraki iki Sâhib Ata yapısı olan Konya'daki (Sâhib Ata) Hânkahı ve Kayseri'deki (Sahibiye) Medresesinde rastlanmaz. Sivas'taki (Gök) Medresesi ise Kölük bin Abdullah'ın Konya'daki Sâhib Ata Camiinde uyguladığı çifte minare

Taş Eserler Müzesi kitabe

uygulamasının, Üstad-ı Mimar Kaluyan el-Konevî tarafından, bazı teknik hataların giderilerek tekrar kullanıldığı bir yapıdır. Medrese, hem ön cephe tasarımında ulaştığı tasarım olgunluğu, hem de özellikle portaldeki yüzeyden taşıntılı, kabarık, ağırlıklı olarak bitkisel karakterli süslemesiyle dikkati çeker. Bu süsleme biçimi, XIII. yüzyılın üçüncü çeyreği ve XIV. yüzyılın ilk yarısına ait Erzurum ve Sivas'taki birçok eserde karşımıza çıkar. Bu anlamda, Sâhib Ata'nın, Kölük bin Abdullah veya Kaluyan el-Konevî gibi mimarlarına, mimari ve süslemede yeni uygulamalarını gerçekleştirebileceği bir serbestlik tanıdığı, ayrıca bilinen şemaların tekrarlandığı

binaların da baniliğini üstlendiğini söyleyebiliriz.

Sâhib Ata'nın, tarikat mensupları için inşa ettirdiği binalar dikkat çekicidir. Akşehir ve Konya'daki Hânkahları ile Sivas'ta inşa ettirdiği *Dârü'l-Ziyafet* (Konuklar Yurdu), yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu Selçuklu Siyasi ve Sosyal Hayatına etkileri gittikçe artan din adamlarının, tesir alanları ve bu yöndeki kamuoyu gücünden faydalanma isteğiyle ilişkilidir.

Fatih dönemi evkaf kayıtlarında dış kalenin çeşme kapısındaki çeşmesinin yanında Sâhib'in evleri olduğunu ve bunların harap durumda olduğu belirtilir. Bunun dışında

Konya Dârü'l-Hadisi'nin vakfiyesinde, gelirlerinin medreseye bırakıldığı, Atar Armağanşah mahallesinde bulunan, "Ermanhane" adıyla bilinen iki katlı ve on odadan müteşekkil bir binadan bahsedilir. Ne yazık ki bu binayla ilgili başka bir bilgiye sahip değiliz.

Kaynaklarda Sâhib Ata'nın II. Keykavus'u ve kardeşi IV. Kılıçarslan'ı aynı tahta çıkardığını belirttiği *Sarayı* konusunda bir bilgiye sahip değildik. Bu binanın ömrünün son yıllarını geçirdiği Nadir Köyü ve çevresinde olabileceği söylenebilir. Yakın tarihteki bazı tespitler Akşehir'e bağlı Saray Mahallesi yakınlarında 70 dönümün üzerinde bir büyüklüğe sahip bir kalıntının varlığını ortaya çıkarmıştır. Bu kalıntı büyük dairesel burçlarla tahkim edilmiş bir alanın ortasında bir tür İç kale gibi düşünülecek müstakil bir bölümün olduğu bir mimari görüntüye sahiptir. Akşehir Gölü manzarasına hâkim bir tepe üzerinde ve önünde ünlü Konya-İstanbul kervan yolunun geçtiği bu müstahkem mevki, kaynakların bahsettiği Sarayın olma ihtimalini güçlendirmektedir. Söz konusu kalıntı bu haliyle daha ayrıntılı incelemeyi hak etmektedir.